



REFORMISMENS OMÖJLIGHETER

CMS STOCKHOLM



REFORMISMENS OMÖJLIGHETER

CMS Stockholm*

16 november 2011

Inledning

Den moderna svenska arbetarrörelsen kan varken förstås eller förklaras utan den socialdemokratiska form den tagit. Den svenska välfärdsstaten lyfts ofta fram som den socialdemokratiska reformismens främsta framgångsexempel. Där anses människor ha, eller haft, den välfärd, jämlikhet och de framtidsmöjligheter som var exemplarisk för en framgångsrik reformistisk socialism. Efter att ha uppnått politisk och social demokrati, befann sig Sverige under 1970-talet vid målnöret för att genom löntagarfonderna också nå fram till ekonomisk demokrati. Sedan skulle socialismen vara införd på fredlig väg och Walter Korpi skulle få rätt: "I Sverige kommer kapitalismen alltså inte avvecklas genom revolutionen, men möjligen den mer beprövade vägen,

*Lokalförening i Centrum för Marxistiska Samhällsstudier (CMS), <http://www.cmsmarx.org>.

genom remiss till berörda parter”.¹ Så skedde som bekant inte, och i förklaringen till hur världens mest framgångsrika socialdemokrati först misslyckades med den ekonomiska demokratin för att sedan svänga allt längre högerut samtidigt som röstsiffrorna sakteligen sjönk – där står en stor del av striden kring hur framtiden ska gestalta sig.

Vi vill med denna text öppna ett samtal med de kamrater inom socialdemokratin som menar att de senaste 25, 15 eller 5 årens olyckliga utveckling består av en rad tillfälligheter – dåligt ledarskap, internationellt tryck, misstag, sluga motståndare etc. – genom att istället föreslå en mer grundläggande förklaring. Vi som skrivit tar vår utgångspunkt i en marxistisk idétradition, som alla läsare inte nödvändigtvis identifierar sig fullt ut med, men vi har försökt att vara tydliga med våra utgångspunkter och källor så att alla som är öppna för en kamratlig diskussion ska kunna ta till sig vår argumentation. De problem vi pekar på är inte resultatet av att en i grunden motsättningsfri samhällsutveckling på reformistisk grund korrumpierats av enskilda människors agerande, utan är istället problem som är inbyggda och ofrånkomliga i själva den reformistiska strategi som socialdemokratin bygger på – i såväl sina förtjänster som sina tillkortakommanden. Det är viktigt att adressera dessa problem för att den tragiska tillbakagång som socialdemokratin drabbats av inte ska upprepa sig som fars. I varje förklaring som bygger på tillfälligheter är det också bara tillfälligheter som behöver rättas till – om det inte varit för Kjell-Olof Feldt, Oljekrisen, Sture Eskilsson och Timbro, Prime PR etc. skulle socialdemokratin

¹Citerad i Greider (1998, s. 147).

reformism framgångsrikt lett oss i mål. En sådan förklaring är helt enkelt felaktig, men icke desto mindre omhuldad av flera goda socialister som vi betraktar som kamrater och som vi behöver i kampen för ett bättre samhälle.

Ofta ställs den saktmodiga reformismen i kontrast till mer radikala krav på ett brott med det nuvarande i termer av det förment möjliga mot det förment önskvärda. Många socialdemokrater önskar sig en radikal omvandling till ett samhälle som inte reproducerar ojämlikhet utan möjliggör individens fria utveckling, men eftersom den omvandlingen i nuläget är omöjlig får man istället vända sig till de möjliga reformerna. Vi vill härmed föreslå att det är just reformismens löften som idag ter sig omöjliga att infria på reformismens grund, något som därmed ställer oss inför den radikala samhällsomvandlingen som det möjligas konst. En saktmodig reformism vore kanske önskvärd, men då den idag är omöjlig måste vi istället förespråka en mer radikal hållning.

Reformismen som begrepp

Innebörden av begreppet reformism är ofta oklar. Det finns ett par olika dimensioner i distinktionen mellan en reformistisk och revolutionär politisk hållning. Man kan exempelvis tala om en distinktion i termer av politisk filosofi. Reformistiskt orienterade socialister har tenderat att omfamna en rad av de liberala politiska institutionerna (parlamentarisk demokrati, representation i första hand av den enskilde medborgaren vars enskilda rättigheter är grundlagsskyddade, en maktodelningsprincip förank-

rad i författningen, etc.) och varit skeptiska, ibland direkt fientliga, till visioner om alternativa politiska modeller orienterade mot någon form av deltagande demokrati eller andra former av representation, exempelvis inspirerade av Pariskommunen eller det tidiga 1900-talets arbetarråd. Denna distinktion spiller sedan över i synen på politisk legitimitet i övergången från liberal kapitalism till socialism. Reformister har tenderat att föreställa sig en kontinuitet vad gäller de politiska institutionerna som en garant för att denna övergång inte ska komma att inbegripa övergrepp på enskilda individer. "Massan" tycks alltså endast vara politiskt acceptabel om den kanaliseras, eller individualiseras, genom de liberala politiska institutionerna. I de fall som reformistiska socialister byggt folkrörelser har man samtidigt tenderat att acceptera och bejaka en distinktion mellan civilsamhälle och stat: resonemanget tycks bygga på att folkrörelsens "transindividuella" karaktär är politiskt legitim endast i den utsträckning den håller sig inom ramen för ett civilsamhälle och det finns en mer fundamental politisk ordning – nationalstatens författning – som sätter den enskilda individen i centrum. Man skulle kunna säga att det i den reformistiska traditionen finns en viss likhet med John Lockes tes om den legitima revolten: det är endast rätt att revoltera om revolten själv är grundlagsenlig.

I denna text vill vi dock lämna reformismens politiska filosofi (dess "rädsla för massan") därhän och istället lyfta fram en annan dimension av begreppet som framträder om man definierar det i termer av en *strategisk* väg mot socialismen genom progressiva parlamentariskt genomförda reformer. Vad vi vill diskutera är de antaganden denna strategi utgår ifrån och de dilemman som vidhäftar den.

Uttrycket ”väg mot socialismen” är emblematiskt för hur den reformistiska arbetarrörelsen begreppsliiggör omvandling. Det implicerar ett slags rätlinjigt framåtskridande. Det tänkande som den sortens rumsliga metaforer avslöjar är också närvarande i den politiska analysen; såväl revolutionärer som reformister antas vara medresenärer på *samma* väg. Distinktionen mellan de två strategierna handlar endast om tempo och tålamod, där den förra gärna utmålas som ett utslag av en omoget rastlös äventyrlighet. Som vi ska se tecknar den socialdemokratiska historieskrivningen en bild av en reformistisk rörelse som steg för steg närmat sig socialismen, men sedan av olika anledningar hamnat snett. I denna historieskrivning finns det dock inga grundläggande problem med att helt enkelt återuppta färden på den väg man avvek ifrån. Vi menar dock att en radikal samhällsomvandling nödvändigtvis måste vara någonting annat än en samling reformer av det rådande samhället. Reformerna kan etablera gynnsamma villkor för ett brott med det rådande – men de kan aldrig vara brottet i sig. För att tillfälligt hålla fast vid metaforen om en väg till socialismen, skulle vi vilja hävda att den strukturella karaktären av produktionsrelationerna i ekonomin inrättar vissa *skred* i denna väg, bråddjup som arbetarrörelsen endast kan passera via språng.

Vårt index för att bedöma reformismens framgångar på *lång sikt* blir därmed inte i och för sig viktiga välfärdsreformer, utan endast deras inverkan på möjligheterna till en radikal samhällsomvandling. En sådan omvandling är beroende av en social kraft och vår ståndpunkt – hur ortodox den än må te sig idag – är att dess centrala komponent utgörs av arbetarklassen. Det är inte en ståndpunkt grundad på den historiska arbetarrörelsens hero-

iska kamp, utan på klassens strukturella position i kapitalismen. Francis Mulhern sammanfattar det elegant:

Arbetarklassen är den centrala aktören i ett politiskt projekt, som den *exploaterade kollektiva producenten* i det kapitalistiska samhället. Som *exploaterad* klass befinner sig arbetarklassen i en systematisk motsättning med kapitalet som i slutändan aldrig kommer att kunna tillfredställa arbetarklassens behov. Som den *producerande* klassen har den möjligheterna att avbryta, och inom begränsade ramar, reglera kapitalismens ekonomiska funktion för att uppnå sina mål. Och slutligen, som *kollektiv* producent har arbetarklassen också förmågan att grunda ett nytt, icke-exploaterande produktionssätt. Denna kombination av intresse, förmåga och makt skiljer arbetarklassen från varje annan social eller politisk kraft i kapitalismen, och gör den därigenom till en oundgänglig aktör i ett socialistiskt projekt.²

Därmed blir reformismens effekter på arbetarklassens styrka och organiserade kapacitet till samhällsomvandling en utgångspunkt i den följande diskussionen om reformismens framsteg och nederlag. Detta index ger oss ett sätt att ställa frågan om möjligheterna till en radikal samhällsomvandling vid olika tidpunkter i den reformistiska socialdemokratins historia.

²Mulhern (1984).

Socialdemokratisk historieuppfattning

Låt oss inleda med en kort summering av hur dagens reformistiska socialister i regel förklarar den svenska socialdemokratins framsteg från ca 1920 till 1980, och dess tillbakagång därefter.³ Som vi uppfattar det ser förklaringsmodellen för framstegen ut ungefär på följande vis:

Om borgerlighetens makt springer ur dess kontroll av kapital, så härstammar arbetarklassens makt ur dess organisationsgrad. Under det sena 1800-talet och tidiga 1900-talet byggdes denna organisationsgrad upp mer eller mindre successivt. Så länge arbetarrörelsen var svagare än sin motpart hanterades motsättningar på arbetsmarknaden på ett förhållandevis stridslystet sätt. När sedan maktbalansen mellan de olika parterna börjar bli mer jämn en bit in på 1900-talet börjar också konflikter bli mer svårbedömda och deras kostnader öka för båda parter. Detta utan att arbetarrörelsen ännu är *tillräckligt* stark för att utmana hela det kapitalistiska systemet. Därmed uppstår ett intresse av en historisk kompromiss. Denna kompromiss kommer till stånd på 1930-talet. Först genom det socialdemokratiska regeringsinnehavet från och med 1932, och då i synnerhet krisuppgörelsen 1933. Sedan genom institutionaliseringen av konfliktregleringen i Saltsjöbadsavtalet 1938.

³Vi hämtar denna framställning från bl.a. Korpi (1981) och Josefsson (2005). Det kanske är ett förhållandevis godtyckligt urval, då det även finns andra förklaringsmodeller i rörelse inom socialdemokratien. Men dessa skrifter, eller de perspektiv som formuleras i dem, tycks inta en särskilt stark ställning bland vänsterorienterade socialdemokrater, därav också vårt fokus just på dem.

Den historiska kompromissen var alltså inte, enligt detta perspektiv, ett harmoniskt klassamarbete, utan byggde snarare på en strategisk bedömning utifrån en sorts maktbalans. Den utgjorde dock ett slags ramverk inom vilket arbetarklassen under efterkrigstiden kunde fortsätta att successivt bygga upp sin styrka. Genom sitt numerära överläge kunde arbetarrörelsen via parlamentet vinna en *politisk* makt som kunde balansera kapitalets *ekonomiska* makt. Det fanns därmed strategiska skäl att söka hämma facklig militans på gräsrotsnivå för att säkerställa politiska framgångar för en socialdemokratisk regering som prioriterade full sysselsättning, utbyggnad av socialförsäkringssystemet, etc. Här finns alltså, under efterkrigstiden, ett skifte i fokus från arbetarrörelsens fackliga gren till dess parlamentariska. Avtagande konflikter på arbetsmarknaden uppfattas som ett uttryck för arbetarklassens kumulativt tilltagande styrka och därmed som en mognadsprocess på vägen till socialismen.

Det reformistiska projektets tillbakagång sedan 1970-talet förklaras sedan i följande termer: Oljekrisen som utlöstes 1973 (OPEC 1) resulterade i att flera länder fick en hög inflation. Detta gav nyliberala ideologer en förevändning att agitera mot en keynesiansk ekonomisk politik. I Sverige är det framförallt Sture Eskilsson, informationschef på SAF, som särskilt aktivt försöker erövra initiativet i debatten och satsar hårt på opinionsbildning. Detta arbete trappas upp när Curt Nicolin blir ordförande för SAF vid mitten av 1970-talet.

Av någon oklar anledning börjar vissa ledande skikt av det socialdemokratiska partiet ta till sig detta tänkande. Det är framförallt Erik Åsbrink och Kjell-Olof Feldt som blir bärare av de nyliberala idéerna. Bakom ryggen på Olof Palme, Sten

Andersson och den stora majoriteten av partiet genomdriver de tillsammans med ekonomerna på riksbanken en avreglering av bankutlåningen i november 1985. Det politiskt signifikativa med denna reform är att den utlöser en kedjereaktion av ”liberaliseringar” då staten berövas ett viktigt verktyg att dämpa inflationsökningar. Avregleringen leder dock också till en bostadsbubbla och i förlängningen till den ekonomiska krisen i början av 1990-talet. Vid det laget har dock de nyliberala idéerna fått ett sådant fäste i opinionen att den ekonomiska krisen kan framställas som en effekt av en allt för stor offentlig sektor och på så sätt motivera omfattande nedskärningar.

Sammanfattningsvis kan man säga att denna berättelse, eller detta sätt att begreppsliggöra socialdemokratins historia, vilar på följande antaganden:

- För det första vilar framställningen på en *parlamentarisk hypotes*. Med detta menar vi antagandet att i en parlamentarisk demokrati bestäms samhällsutvecklingen av den parlamentariska regeringens karaktär.⁴ Detta antagande implicerar i sin tur en rad andra antaganden: (i) att nationella förhållanden är någorlunda oberoende av internationella förhållanden, (ii) att staten är ett neutralt instrument i händerna på de folkvalda och inte är strukturellt avhängigt t.ex. samhällsekonominns klasskaraktär.
- För det andra vilar framställningen på en *fördelningshypotes*. Med detta menar vi antagandet att arbetarklassen och borgerligheten är två självständiga aktörer som strider

⁴ Detta begrepp hämtar vi från Therborn et al. (1979).

om fördelningen av det som produceras inom ekonomin. Klassmotsättningar behandlas alltså som om de vore en ren distributions- eller fördelningsfråga, och därmed som om de vore isolerade från strukturella motsättningar inom själva produktionsprocessen. Produktionsrelationerna själva tycks inte utgöra något strukturellt hinder eller dilemma i arbetarrörelsens maktutövande. *Kapital* tycks i första hand begreppsliggöras i termer av en produktionsfaktor. Det är endast borgerlighetens kontroll av denna produktionsfaktor som är politiskt problematisk.⁵

- För det tredje tycks framställningen vila på en *stabilitetshypotes*. Med detta menar vi antagandet att ekonomiska förhållanden i regel är stabila och att det krävs yttre faktorer för att en ekonomi ska drabbas av kris.

Konsekvenserna av denna historieskrivning blir att vänstern inom socialdemokratin uppfattar det som att den reformistiska socialismens haveri de senaste decennierna har att göra med yttre historiska tillfälligheter och inre fiender. Därmed finns inga skäl att ompröva denna strategi. Frågan om haveriet möjligen relaterar till några dilemman eller strukturella problem som är inneboende i den reformistiska strategin reses aldrig. De politiska följderna blir att vänstern inom socialdemokratin tycks se det som sin huvudsakliga uppgift att anklaga den socialdemokratiska ledningen för att ha förrått arbetarrörelsen i sin hö-

⁵Man skulle kunna kalla detta sätt att begreppsliggöra *kapital* för en fetischism. Vad som i klassiska marxistiska termer är ett värdebildningsförhållande, i sista hand ett exploateringsförhållande ($p - v - p'$), framställs här såsom någonting inneboende i produktionsmedlen.

gervridning.⁶ I vår mening är en sådan klagan både tröttsam och improduktiv. Det finns därför skäl att granska de antaganden som ovanstående historieskrivning vilar på.

Typologi över socialdemokratins begränsningar

Vi ska försöka formulera våra invändningar mot ovanstående antaganden på ett någorlunda systematiskt sätt. Våra argument kan grovt sorteras in under två skilda grupper. För det första menar vi att det finns en rad mekanismer inneboende i den reformistiska strategin som tenderar att underminera densamma. Vi kallar denna grupp av mekanismer för reformismens *strategiska begränsningar*. De reser i första hand vissa frågetecken kring den så kallade parlamentariska hypotesen. För det andra menar vi att det finns en rad strukturella hinder som konfronterar den reformistiska strategin. Vi syftar här inte på direkta former av organiserat politiskt motstånd utan snarare strukturer som är inbäddade i den kapitalistiska ekonomins själva funktionssätt. Vi kallar följaktligen denna grupp för reformismens *strukturella hinder*. Denna grupp reser frågetecken kring såväl den parlamentariska hypotesen som antagandet om autonoma aktörer och stabila ekonomiska förhållanden.

⁶Man skulle kunna kalla detta tema med den förrädda reformismen för en socialdemokratisk version av vulgärtrotskism.

Strategiska begränsningar hos reformismen

1. Parlamentarismens ideologiska effekter

Den parlamentariska hypotesen implicerar att statsmakten i regel är någonting som utövas av en befolkning genom demokratiska val. Statens institutionella utformning liksom dess politik reflekterar på så vis de idéer som dominerar inom denna befolkning. Statsmakten uppfattas därmed som sekundär i förhållande till de processer inom civilsamhället i kraft av vilka vissa idéer kommer att dominera över andra. Om en stor del av arbetarklassen inte är socialistisk är det för att den präglats ideologiskt *innan* och *oberoende* av själva röstandet till parlamentet. Om arbetarrörelsen skulle kunna vinna en ideologisk kamp inom civilsamhället, skulle den kunna använda sig av parlamentarismen som ett neutralt verktyg.

Vi menar att det finns skäl att ifrågasätta dessa antaganden. Om kapitalistiska produktionsrelationer delar in en befolkning i skilda samhällsklasser så bortser den parlamentariska representationen från en sådan skiktning. Valet till parlamentet adresserar, eller anropar, den isolerade individen såsom enskild medborgare. I parlamentet representeras en befolkning, abstraherad från dess indelning i samhällsklasser, såsom bestående av jämlika medborgare. En konkret ojämlikhet i civilsamhället representeras såsom formellt jämlik i staten. I parlamentarismen framstår den jämlika enhet som är det abstrakta *resultatet* av dess specifika representativa mekanismer såsom *utgångspunkt* för ett massornas regerande av sig själva. Vi menar att det därmed finns en ideologisk dimension inneboende i själva de parla-

mentariska institutionerna. Ideologi är alltså inte någonting som uteslutande utspelar sig *innan* och *oberoende* av röstandet till parlamentet.⁷

Vår poäng är här inte att socialdemokrater som engagerar sig i en parlamentariskt orienterad politik automatiskt förlorar ett klassperspektiv. Det finns troligen en rad motverkande tendenser här, exempelvis i den fackliga organiseringen. Men ideologin inneboende i de parlamentariska institutionerna har ett tendentiellt inflytande, som riskerar att slå igenom på lång sikt. Istället för att betrakta socialdemokratiska parlamentariker såsom *arbetarrörelsens* parlamentariska gren – såsom någonting instrumentellt i förhållande till *arbetarrörelsens* målsättningar – finns en risk att det med tiden uppstår en viss lojalitet med institutionen själv och därmed en viss affinitet med den sorts enhet som representeras där. Även om samhället fortfarande framträder såsom ett klassamhälle så tycks parlamentarismens ideologi iscensätta föreställningen om en mer grundläggande demokratisk och därmed jämlik gemenskap *under* dessa klasskillnader. De senare framträder alltså som ytliga i förhållande till den mer grundläggande gemenskapen bortom klasskillnader. Därmed riskerar vi att få en övergång från idéer om socialism till idéer om folkhem.

2. Den parlamentariska strategins demobiliserande effekter

Den parlamentariska representationen har vidare den effekten att den omvandlar de partier som engagerar sig parlamenta-

⁷Se Anderson (1976).

riskt. De medlemmar som blir parlamentariker omvandlas till *representanter* för rörelsen. Omvänt blir därmed samtidigt rörelsen *representerad* av sina ledare. Den reformistiska strategin implicerar alltså inrättandet av ett moment av delegering i den reformistiskt orienterade organisationens struktur. Massan av partimedlemmar deltar inte själva i den parlamentariska verksamheten. Deras aktivitet reduceras till att understödja sina representanter, samtidigt som dessa representanters verksamhet blir någonting åtskilt från massornas vardagliga livssituation. Istället för att *främja* den egna verksamheten hos massan av partimedlemmar, medför den parlamentariska orienteringen en representation som närmast *ersätter* denna verksamhet. Den reformistiska strategin innefattar därmed en demobiliserande tendens.

Vidare tycks parlamentarismen ofrånkomligen tvinga det reformistiska partiet till en "ansvarstagande" hållning. För att maximera sitt inflytande i parlamentet måste det reformistiska partiet försöka vinna röster utanför den egna rörelsen. Därmed försätts partiets parlamentariker i en situation enligt vilken de kommer att representera sina väljare, snarare än den egna rörelsen. Detta förstärker glappet mellan partiledning och den övriga delen av rörelsen. Det alstrar också incitament att på ett striktare sätt underordna den senare under den förra, för att på ett trovärdigt sätt kunna iscensätta löftet om att representera, och därmed vara personligen ansvarig inför, den icke rörelseanslutna väljaren.⁸

⁸Se Przeworski (1980).

3. Formerandet av en parlamentarisk byråkrati

I parlamentariskt orienterade masspartier blir ledande aktivister yrkespolitiker och potentiella statsadministratörer med följande konsekvenser: (i) vinnandet av parlamentsval kan säkra yrkespolitikerna ekonomiska privilegier som långt överstiger levnadsstandarderna för de flesta lönearbetare, (ii) det parlamentariska systemet tenderar att välja ut "de bästa" i termer av status och formell utbildning, vilket premierar ett skikt av yrkesmedklassen. Båda processer leder till att socialdemokratiska partiers ledarskap riskerar att domineras av personer som på ett systematiskt sätt förvränger arbetarrörelsens mål.

4. Nationalstatens gränser

När den Andra Internationalen bildades 1889 var nationalstaterna i Europa den bredaste politiska enheten kapabel att intervensera i en territoriellt uppdelad region av världskapitalismen. Det var således naturligt att den politiska kampen hade erövringen av nationalstaten som mål. Men kapitalackumuleringen är en process som inte är begränsad av geografi – handel integreras, produktionsenheter koordineras och finansiellt kapital transfereras genom de konkurrerande företagens jakt på kapitalavkastning. Nationalstatens autonomi begränsas som följd av att både ekonomin och en etablerad levnadsstandard inom det territorium där statsapparaten har sitt våldsmonopol blir allt mer beroende av andra regioner. Det visar på ett hinder för socialdemokratiska partier som är genomgående nationellt orienterade och aldrig haft en koordinerad politisk strategi över

nationsgränserna. Det gör dem handfallna när ”reformism i ett land” upphör att vara möjlig.

Strukturella hinder på den parlamentariska vägen

1. Beroendet av den kapitalistiska sektorn

Arbetet som utförs i den kapitalistiska sektorn resulterar i en produkt som fördelas mellan lönearbetare, företag, rentier och staten. Personer som administrerar staten har en position i ekonomin som ger dem möjligheter till privilegier, rikedom och makt genom dess förmåga att extrahera skatter. Staten förser den kapitalistiska sektorn med ett juridiskt system och lagar utan vilka den inte skulle fungera, men samtidigt är den beroende av skatteintäkter från inkomsterna i sektorn och krediter för att agera i världsekonomin.

Detta beroende tvingar statsadministratörerna att se till att den ekonomiska aktiviteten hålls uppe, oavsett om de är byråkrater eller valda yrkespolitiker; oavsett om deras mål är att bygga upp militär kapacitet eller genomföra sociala reformer. Samtidigt måste de inta ett helhetsperspektiv för att den kapitalistiska sektorns destruktiva effekter – t.ex. kriser och arbetslöshet – inte ska växa utom kontroll, annars riskerar staten snabbt att förlora politiskt stöd från andra delar av befolkningen som den i olika grad är beroende av.

Den ekonomiska aktiviteten är starkt beroende av nivån på investeringarna i ekonomin, som både höjer den produktiva kapaciteten och utgör en viktig del av den totala efterfrågan. Det ger de individuella kapitalen ett kollektivt veto över politiken:

Företag gör produktiva investeringar och rentierer lånar ut kredit beroende på hur de uppfattar lönsamheten och det politisk-ekonomiska klimatet, dvs. om samhället är stabilt; om ekonomin växer; om arbetarrörelsens krav hålls under kontroll; om kapitalskatter hålls nere osv. Om kapitalägarnas förtroende minskar, sjunker den ekonomiska aktiviteten och statens handlingsutrymme. Det sker i kontexten av konkurrerande stater, som historiskt föregriper kapitalismen, och som agerar i en världsekonomi. En investeringsstrejk följs av kapitalflykt till andra stater och svårigheter att få krediter för utrikeshandel.⁹

Denna strukturella mekanism disciplinerar enskilda stater att under stabila förhållanden bedriva en politik som inte skadar kapitalägarnas förtroende och tvärtom agera för att behålla en stabil utveckling för hela den kapitalistiska sektorn.¹⁰

2. Ekonomiska konsekvenser av hög investeringstakt

I en kapitalistisk ekonomi bestäms den genomsnittliga avkastningen på det investerade kapitalet långsiktigt av balansen mellan tre faktorer:

- (i) Tillväxttakten på den totala arbetstiden
- (ii) Tillväxttakten på produktiviteten

⁹Nilsson & Nyström (2008) medger att internationellt konkurrenskraftig avkastning på investeringar sätter en gräns för den reformistiska politikens möjligheter. Men då de inte presenterar några ansatser att överskrida denna gräns har vi svårt att uppfatta deras reformism som en specifikt socialistisk sådan.

¹⁰Denna analys vilar på Block (1980).

(iii) Andelen av profiten som återinvesteras

Faktorer (i) och (ii) bidrar till att *höja* lönsamheten, medan investeringsnivån (iii) sänker den.¹¹ Ett ständigt inflöde av lönearbetare ökar alltså lönsamheten genom faktor (i). Detta sker i en tidig fas i en industrialiserande kapitalistisk ekonomi. Men den tillväxttakten kan inte vara högre än befolkningstillväxten särskilt länge, vilket gör att den sjunker med tiden och begränsas av den demografiska utvecklingen. När detta sker är det bara balansen mellan investeringsnivån (iii) och produktivitetstillväxten (ii) som kan motverka nedgången i lönsamheten, oavsett lönenivån. Om balansen – som beror på den institutionella konfigurationen för investeringar och den rådande produktionsteknologins innovationsfas – inte är fördelaktig sjunker den genomsnittliga lönsamheten och allt fler företag pressas mot en lönsamhetskrisis.

I motsats till stabilitetshypotesen finns alltså en inneboende kristendens i kapitalismen som en reformistisk strategi får svårigheter att hantera: Den eftersträvar en hög investeringnivå, men om inte produktivitetstillväxten är tillräckligt hög för att motbalansera sänks lönsamheten och kapitalens bristande förtroende att försätta investera blir allt mer pressande. Omvänt kan lönsamheten stabiliseras på en högre nivå med låg investeringsnivå men relativt lägre produktivitetstillväxt som pris. Men

¹¹Mer formellt följer den genomsnittliga profitkvoten en dynamisk jämviktskvot $R^* = (a+p+d)/i$, som bestäms av tillväxttakten på totalarbetet a , tillväxttakten på produktiviteten p , kapitalförslitningstakten d och förhållandet mellan investeringar och profiler i . En härledning och analys ges i Zachariah (2009).

det innebär också att reformutrymmet minskar och en större andel samhällets merprodukt konsumeras improduktivt istället för att investeras.

3. Politiska konsekvenser av hög investeringstakt

Full sysselsättning i kapitalismen kräver en hög investeringstakt, och åstadkoms i Västeuropa efter andra världskriget. Men den polske ekonomen Michal Kalecki förutsåg redan 1943 att upprätthållandet av full sysselsättning skulle orsaka sådana sociala och politiska förändringar att de skulle minska industrikapitalets förtroende:

Under ett tillstånd av permanent full sysselsättning skulle faktiskt detta att "ge folk sparken" upphöra att spela en roll som ett disciplinärt medel. Chefens sociala position skulle undergrävas och arbetarklassens självtillit och klassmedvetandet skulle växa. Strejker för löneökningar och förbättrade arbetsvillkor skulle skapa politisk spänning.¹²

Vidare skulle företagen försöka kompensera lönekrav och skatter genom pris-höjningar, dvs. inflation, som skadar rentierernas intressen.

Med andra ord kommer en klasskonfiguration mellan lönearbetare, industrikapital och rentierer som möjliggör en hög investeringstakt och full sysselsättning underminera sig själv på grund av den skiftande maktbalans mellan klasserna som är dess resultat.

¹²Kalecki (1943).

4. Ekologiska begränsningar på ekonomisk expansion

I ett industrialiserat samhälle med allt mer påtryckande ekologiska begränsningar kommer investeringar fortsätta att spela en viktig roll i ekonomin; de krävs för att implementera allt mer nödvändiga energi- och arbetsbesparande teknologier. Men i kapitalismen sker investeringarna genom företag i konkurrens om profiter och marknadsandelar vilket i regel innebär en utvidgad produktion. Med andra ord, i kapitalismen omvandlas den progressiva resursbesparande potentialen i hög investeringstakt till en expansion av nationalprodukten per kapita utan en balanserande minskning av resursåtgången.

Detta innebär ett långsiktigt dilemma för socialdemokratin: en hög investeringstakt för reformistiska framgångar eller en hållbar ekonomisk utveckling?

Historiska utvecklingar som möjliggjort och underminerar reformismens framsteg

Vad har socialdemokratins långa regeringsinnehav i Sverige haft för betydelse för reformismens framgångar? Svaret är samtidigt allt och intet. I det följande kommer vi att försöka teckna ett alternativ till den socialdemokratiska historieskrivning vi redogjort för ovan under rubriken "Socialdemokratisk historiepufffattning". Vi beskriver arbetarrörelsens framsteg och motgångar i Sverige på ett sätt som ställer reformismen i ett nytt ljus och medför kritiska invändningar mot den strategins framtida gångbarhet. Detta innebär också en utmaning till alla de

som föreslår ett återvändande till den strategin att visa hur de problem vi pekar på kan övervinnas.

Förhistorien till socialdemokratins framsteg i Sverige

Det är väl känt att den reformistiska arbetarrörelsen i Sverige och Norge har varit exceptionellt stark under 1900-talet, mätt som organisationsgrad, röster i val och år av regeringsinnehav. Men förklaringen till denna relativa framgång återfinns inte i någon exceptionell taktisk genialitet hos den tidiga skandinaviska arbetarrörelsen utan i historiskt givna strukturella förutsättningar till klassbaserade politiska organisationer och allianser som den tog till vara på.¹³ I synnerhet var det förutsättningar som gynnade en universalistisk, solidarisk organisering inom arbetarklassen och en allians med bondeklassen.

Av särskild vikt här är industrialiseringsprocessens (i) takt och (ii) exportberoende samt (iii) bondeklassens ställning vid denna tidpunkt. Länder med relativt snabb takt och starkt exportberoende, som Sverige, Norge och Holland, skiljer sig från de med långsammare och mindre exportberoende industrialisering, t.ex. USA, Tyskland och Frankrike.

För det första tenderar sena industrialiseringsprocesser att vara snabbare och jämnare då de hinner ifatt tidigare, mer utdragna och ojämna processer, vilket möjliggör bredare industri-baserade fackföreningar istället för fragmenterade skråbaserade organisationsformer. I de historiska fall då demokratiska rättig-

¹³Se Joseph (1994).

heter erhöills sent i förhållande till industrialiseringen, stärktes bildandet av nationella partier med bas i industrikapitalismens klasser istället för förindustriella uppdelningar.

För det andra kunde borgerligheten i tider av kris vinna över ett skikt av arbetarklassen och andra ekonomiska klasser i en protektionistisk koalition i ekonomier med stora hemmamarknader för att skydda sig mot konkurrens på världsmarknaden – och därmed underminera arbetarorganisering. Där industrialiseringen var starkt beroende av exporter fanns det emellertid få strukturella förutsättningar för protektionistiska allianser från borgerligt håll.

För det tredje var bondeklassens villkor vid tiden för industrialiseringen av avgörande betydelse för dess position i politiska allianser. Självägarskapet bland bönder var exempelvis i Sverige tidigt utbredd samtidigt som variationerna i landskötsel utjämnades innan jordbruket underkastades den kapitalistiska marknaden. Det gjorde att bönderna vid industrialiseringen inte var knutna till någon landägande aristokrati och tillräckligt starka för att som klass överleva kommersialiseringen av jordbruket. De var därför kapabla att ingå i en allians med arbetarrörelsen som en stark part. Där förhållandena var de omvända tenderade de kapitalistiska kriserna att driva bönderna åt konservativa protektionistiska allianser.

Dessa tre förutsättningar var i kombination exceptionella i Sverige och Norge och möjliggjorde de tidiga socialdemokratiska partiernas relativa styrka i jämförelse med deras kamrater från den Andra Internationalen. Industrikapitalismens kapitalackumulation bidrog vidare till en utvidgad reproduktion av den sociala bas från vilken arbetarrörelsen hämtade sin styrka,

genom att centralisera produktionen i allt större enheter. Stora och relativt centraliserade arbetsplatser är mer fördelaktiga för arbetarrörelsen än små fragmenterade arbetsplatser, av tre skäl:¹⁴ (i) De bekräftar lönearbetarnas klassposition ideologiskt eftersom organisationen tenderar att vara mer byråkratisk och relationerna mellan en massiv arbetsstyrka mer icke-personlig. (ii) De innebär en relativt lägre kostnad för facklig organisering. Det krävs helt enkelt mer resurser för att organisera tusen arbetsplatser med hundra personer i varje än hundra arbetsplatser med tusen personer i varje. (iii) De tenderar till relativ homogenisering av lönearbetarnas villkor och ökar därmed förutsättningarna för soldarisk kollektiv organisering.

Redan innan SAP grundades 1889 hade fackliga framsteg gjorts som skulle ge utdelning när regeringsmakten väl erövrades: Skräsystemets avskaffande 1864 hade undanröjt legala hinder för facklig organisering och givit den tidiga svenska arbetarrörelsen relativt sett bättre villkor än många andra länder. Tre decennier innan regeringstillträdet 1932 och Saltsjöbadsavtalet 1938 etablerades ett mönster av kollektivavtal och överenskommelser. I en serie kollektivavtal 1906–07, som föregicks av storlockouter, erkände arbetsgivarna och storindustrin arbetarnas organisationsrätt och accepterade kollektivavtalsprincipen.¹⁵

Detta vederlägger föreställningen om socialdemokratins parlamentariska styrka som ensam orsak till de senare välfärdsförhållandena under 1900-talets andra hälft: Den styrkan hade förutsättningar givna av den politiska ekonomins struktur.¹⁶

¹⁴Se Pontusson (1995).

¹⁵Therborn et al. (1979, s. 7-10).

¹⁶En sådan materialistisk förklaring står i kontrast till t.ex. Lo:s fd.

Välfärdsstaten i västeuropeisk kontext

Etablerandet av den moderna välfärdsstaten och den historiskt låga arbetslösheten i Sverige ses av reformistiska socialister som en bekräftelse av den parlamentariska hypotesen vi beskrivit tidigare. I så fall skulle det historiskt unikt långa regeringsinnehavet för socialdemokratien leda till en signifikant annorlunda utveckling i Sverige än i jämförbara länder med annat regeringsinnehav. Låt oss se några av de centrala framgångarna i en västeuropeisk kontext.

En modern välfärdsstat har ett omfattande socialt försäkringssystem och hög andel utgifter för sociala ändamål. I Sverige var täckningsgraden redan på 1920-talet mycket hög i jämförelse med andra länder och förändrades därefter inte på något avgörande sätt under den socialdemokratiska perioden. Det länge mest omfattande statliga socialförsäkringssystemet i världen grundlades i Storbritannien under krigsåret av en kommission under ledning av liberalen William Beveridge. Även framgången med ATP år 1959 var jämförbar med pensionsreformer i kristdemokratiskt styrda Västtyskland och konservativa Storbritannien kring samma år.¹⁷

Den svenska staten har en längre tradition av relativt stora sociala utgifter. År 1890 gick omkring en tredjedel av de offentliga utgifterna till sociala ändamål, som kan jämföras med en femtedel och en fjärdedel för Storbritannien respektive USA,

chefsekonom Dan Andersson (2011), som förklarar den nordiska välfärdsstatens som en effekt av en särskild nordisk gemenskap och "att människor litar mer på varandra".

¹⁷Therborn et al. (1979, s. 21-25).

mindre än en tiondedel i Frankrike och en tredjedel i Tyskland 1913. Vid tiden för SAP:s regeringstillträde 1932 var de sociala utgifternas andel av statsbudgeten 45% och 1962, efter trettio år oavbrutet socialdemokratiskt regeringsinnehav och ca två decennium av exceptionell tillväxt, hade denna andel endast vuxit till 50%.¹⁸ Ser vi på sociala utgifter som andel av nationalprodukten intar Sverige länge en mittenposition. 1965 var siffran på 13,5%, ca två procentenheter lägre än Belgien, Frankrike och Holland som inte domineras av socialdemokratien. Det är först mot slutet av 1960-talet som de sociala utgifterna expanderar kraftigt, till stor del pga. pensionerna, och 1973 intar Sverige tillsammans med kristdemokratiskt styrda Holland toppen med 21,5% respektive 22,8%.¹⁹

Om vi slutligen ser på arbetslösheten så innebar SAP:s regeringstillträde inte mycket; under 1936–40 låg den på omkring 10% av fackförbundens medlemmar, vilket var samma nivå som 1923–30.²⁰ Det är först efter andra världskriget som arbetarrörelsens krav på full sysselsättning blir ett prioriterat mål i Europa, fram till krisen i mitten av 1970-talet. När arbetslösheten skjuter i höjden i OECD-länderna, över 10% i vissa fall, är de fyra länderna med lägst tal Schweiz, Japan följt av socialdemokratiska Norge och Sverige, alla under 4% år 1984.²¹

Etablerandet av en modern välfärdsstat och ett institutionellt engagemang för full sysselsättning är alltså inget specifikt för länder som dominerats av socialdemokratiska partier. Det är

¹⁸ *Ibid.*

¹⁹ Therborn (1986, s. 23).

²⁰ Therborn (1986, s. 34).

²¹ Therborn (1985, s. 42).

snarare så att socialdemokratin var en kanal genom vilken högvattnen från efterkrigstidens avancerade kapitalism transporterades till Sverige. Det var visserligen ”inte oväsentligt var och hur en sådan kanal är grävd”,²² vilket vi kan se i den socialdemokratiska välfärdsstatens universalism, baserat på medborgerliga rättighetsprinciper, och offentliga produktion av tjänster. Men i ljuset av en komparativ analys undermineras den parlamentariska hypotesen kraftigt, givet SAP:s unikt långa regeringsinnehav.

Högvattnen öppnades upp på grund av att depressionens och krigets massiva förstörelse och utfall hade ändrat maktbalansen mellan bönder, lönearbetare, industrikapital, rentierer och statsadministratörer på den europeiska kontinenten. Krigsmobilisering och anti-fascistiska motståndsrörelser hade lett till en kollektiv och solidarisk organisering av betydande delar av befolkningarna samt erfarenhet av väpnad kamp. Mobiliseringen utvidgade också staternas roll i regleringen av produktion och fördelning. Statsadministratörer prioriterade åter-uppbyggnad och industriell utveckling. Rentierernas förmåga att extrahe-
ra räntor och utdelningar begränsades i syfte att upprätthålla höga investeringsnivåer i produktivt kapital. Likaså begränsades kapitalrörligheten med hjälp av globala institutioner – Bretton-Woods systemet – som etablerades i den nya maktbalansen mellan nationalstater. Vid denna tidpunkt hade kapitalägarnas potentiella investeringveto haft marginell betydelse då den ekonomiska situationen redan var katastrofal. Samtidigt kan det antas att arbetarklassens utvidgade rättigheter i Västeuropa accepterades då industrikapital stod att gynnas av återuppbyggnads-

²²Therborn (1986, s. 27).

processen; nationaliseringar var ett reellt hot som både stater och arbetarrörelser hade på agendan; och än värre visade Östeuropa på en alternativ icke-kapitalistisk process.

Det är i denna kontext som den välorganiserade och centraliserade arbetarrörelsen ledde välfärdsstatsprojektet i Sverige. Först i allians med bondeklassen, som slutligen decimerades av industrialiseringen; sedan med skikt av den framväxande yrkesmedelklassen. I perspektiv har SAP:s tid vid regeringsmakten växlat mellan reformistiska respektive förvaltande perioder. Två observationer kan göras här. För det första föregicks reformoffensiverna under 1932–48 respektive 1968–76 av framgångsrika konfliktvågor på arbetsmarknaden. För det andra var de sammanvävda med konjunkturen i den globala politiska ekonomin – världskrig, västeuropeisk återuppbyggnad, internationella strejkvågor etc. Det ger oss anledning att återvända till reformismens strategiska begränsningar och strukturella hinder för att förstå dess tillbakagång.

Reformismens tillbakagång

Den kapitalistiska sektorn i Sverige, som var intakt efter 1945, fortsatte en fas av produktiv expansion som påbörjats innan arbetarrörelsen kommit till makten.²³ Landet hade gått från ett av Europas fattigaste till att inneha en av de högsta inkomsterna per capita strax innan andra världskriget, och ledningen behölls med SAP i regeringsställning. När ekonomierna åter stabiliserades återväxte beroendet av inkomsterna i den kapitalistiska

²³Följande analys bygger Zachariah (2010).

sektorn. I ett land som Sverige, med en relativt liten hemmamarknad, tog sig detta beroende över tid framför allt uttryck i exportföretagens växande betydelse. Initialt innebar beroendet inget hinder för sociala framsteg eftersom höga investeringsnivåer bidrog till en enorm välståndsutveckling, upprätthållandet av full sysselsättning och gav förhandlingsutrymme för stigande reallöner och en rad sociala reformer.

Men de höga investeringsnivåerna realiserade även de strukturella hinder som beskrivits ovan och utgör ett monumentalt problem för den reformistiska strategin: (i) Den ekonomiska konsekvensen var en globalt nedgående trend i lönsamheten. Den genomsnittliga årliga avkastningen på det fasta kapitalet var i Sverige redan under 1960-talet lägre än flera europeiska länder på grund av den långa perioden av hög investeringtakt och kapitalkoncentration, och fortsatte sjunka. År 1975 var den fem procentenheter lägre än 1965 års nivå. För att återupprätta lönsamheten till den nivån, under rådande produktivitetsutveckling och investeringsnivå, hade krävt en expansion av arbetsstyrkan på över 5% per år, en takt som saknar demografiska förutsättningar och är omöjlig under full sysselsättning.²⁴ (ii) Den politiska konsekvensen var arbetarrörelsernas växande förhandlingsstyrka och militans som utmanade arbetsgivarnas förmåga att dirigera arbetsprocessen. Industrikapital svarade denna trend med prisökningar, som förvärrades av OPEC:s oljeprischock. Resultatet

²⁴ Omkring 1975 var produktivitetstillväxten ca 2% per år och kvoten mellan bruttoinvesteringar och nettovinst 1,1. Med en kapitalförslitningstakt på 10% per år hade en återställning av den dynamiska jämviktsprofittkvoten R^* till 16% per år (1965 års nivå) krävt att totalarbetet ökat med 5.6% per år. Källa: Marquetti (2004), och egna beräkningar.

var en lönsamhets- och förtroendekris i de kapitalistiska ekonomierna under mitten av 1970-talet.

Beroendet av inkomsterna i kapitalistiska sektorn blev ett pressande hinder för expansiva reformer, och för att minska det hade den icke-kapitalistiska sektorns andel av produktionen behövt expandera, från vilken man kan omfördela resurser. Inom den tidiga arbetarrörelsen var det givet att det innebar någon form av gemensamt ägande men den hade inte en utarbetad teori och praktik för hur ekonomin skulle organiseras. Den politik som socialdemokratien i huvudsak hade förespråkade var nationalisering av industrier, metoder som vuxit fram under katastrofens tidsålder 1914–1950 med nationellt centrerade produktionsprocesser. Den välfärdsorienterade riktningen som intogs efter kriget innebar istället att staten skulle reglera den totala efterfrågan genom växande omfördelning av nationalinkomsten. I Sverige var de offentliga företagens andel av nationalinkomsten marginell och socialdemokratisk politik förändrade produktionsrelationerna främst genom anställning i den offentliga sektorn. År 1985 var 38% av arbetsstyrkan i den offentliga sektorn medan motsvarande siffra i Frankrike och Storbritannien var 26%.²⁵ Men eftersom sektorn till största del producerar skattefinansierade välfärdstjänster kan den inte vara en källa till ekonomiskt handlingsutrymme. I stort hade den europeiska socialdemokratien ingen alternativ strategi när den kapitalistiska lönsamhetskrisen spred sig.

De två mest ambitiösa planerna inom den västeuropeiska arbetarrörelsen var det svenska förslaget om löntagarfonder och

²⁵Therborn (1995, s. 73)

det franska reforminitiativet. LO:s förslag från 1976 initierades bland annat för att hålla ihop arbetarrörelsen under den ”solidariska lönepolitiken” som drev upp lönerna i sektorer med låg produktivitet i syfte att accelerera omstrukturering men krävde återhållsamhet på lönekrav i högproduktiva företag för att undvika kompenserande prishöjningar. I förslaget skulle en andel av förädlingsvärdet från dessa gynnade företag istället överföras till fonder som kontrollerades av rörelsen för att skifta ägandestrukturen. Det skulle långsiktigt ha minskat beroendet av den kapitalistiska sektorn, gett större reformutrymme och inflytande över utvecklingen. Förslaget kom dock för sent för att utvecklas som politisk strategi i den internationella kontexten på 1980-talet, och det underminerades dessutom av den del av socialdemokratin som höll fast vid en konfrontationsfri reformistisk strategi vars möjligheter var uttömda.²⁶ Samtidigt genomdrev en parlamentarisk vänsterkoalition ledd av det franska socialistpartiet 1981 en rad nationaliseringar av industrin och finanssektorn, som en del av en reformistisk omorientering. Men trots generösa kompensationer möttes sådan politik vid det laget med sjunkande förtroende, kapitalflykt och följaktligen makroekonomiska problem. Handlingsutrymmet för staten begränsades ytterligare av det europeiska monetära systemets regler. Regeringen valde att göra en helomvändning av politiken 1983, helt i linje med vad teorin om staten predikter.²⁷

Båda exempel visar också på strategiska begränsningar hos reformismen. Dess demobiliserande effekter underminerade en

²⁶ Detta i kontrast till förslagets entusiastiska mottagande i arbetarrörelsens fackliga gren. Se Meidner (1993).

²⁷ Se ovanstående diskussion om beroendet av den kapitalistiska sektorn.

långsiktig uppbyggnad av utomparlamentarisk organisering och kapacitet för konfrontation som hade varit nödvändig för att hantera den konflikt som en förändring av den politiska ekonomins struktur nödvändigtvis innebär. Vidare stod det klart att den nationscentrerade strategin nått vägs ände; hade det franska socialistpartiet fortsatt sitt program skulle det krävt att man övergivit det europeiska monetära systemets regler eller ändrat dem genom politiskt tryck från en internationellt koordinerad arbetarrörelse. Även om det hade lyckats hade troligen problemen med inflationen och bytesbalansen krävt pris- och importkontroll, vilket skulle ha accelererat kapitalägarnas förtroendekris och kapitalflykten. Vid det laget skulle det varit viktigt att hålla igång ekonomins produktiva sektorer av dess lönearbetsare och att upprätthålla handelsrelationer över nationsgränserna som på längre sikt hade varit beroende av en internationell politik till arbetarrörelsens fördel. Båda exempel illustrerar de potentiella hindren för att förändra den politiska ekonomins struktur via den parlamentariska vägen och att möjligheterna att ta sig runt dem beror på *arbetarrörelsens förmåga att organisera sig utanför de nationella parlamenten.*

Istället för arbetarrörelsen blev det finanskapitalets representanter som tog initiativet i krisen för att återställa klassbalansen till sin fördel i den globala ekonomin under 1980-talet. Kapitalrörligheten öppnades upp, liksom nya marknader och arbetskraftsreserver i öst. Full sysselsättning övergavs till förmån för låg inflation och höga realräntor. Privatiseringar och nedskärningar av skattefinansierade välfärdstjänster följde. Detta innebar också slutet på den välfärds-orienterade reformistiska strategin. Men istället för att försöka angripa orsaken till det

krympande reformutrymmet – det strukturella beroendet av den kapitalistiska sektorn – rörde sig socialdemokratien bort från frågan över huvudtaget och mot den så kallade ”tredje vägen”.

De nationella socialdemokratiska partierna fortsatte med samma mål som de var skapade för, nämligen att vinna parlamentariska val men nu med en internationellt försvagad arbetarrörelse, krympande reformutrymme och övergivande av frågan om en alternativ politisk ekonomi. Vad som återstår då är bara deras roll som statsadministratörer istället för att vara rörelsens medel för en långsiktig samhällsomvandling. Att SAP i regeringsställning skulle orientera sig mot en vinstledd kapitalistisk återhämtning under 1980-talet var således ett naturligt utfall. I praktiken hade partierna därmed allt färre alternativ att erbjuda än ”nedskärningar med ett mänskligt ansikte”.²⁸

Vi menar att socialdemokratiens kris och ideologiska förvirring som i olika grad går igenom Europa är resultatet av denna utveckling.

Reformismens återkomst?

Ovanstående analys visar på historiska utvecklingar som gör en återgång till reformismens expansiva politik osannolik. Det finns historiska förändringar som underminerar strategins effektivitet: (i) nationalstatens begränsningar som vuxit i takt med kapita-

²⁸Det har också lämnat fältet öppet för extremhögern att vinna stöd bland den del av befolkningen som har konservativa sociala värderingar men stödjer progressiv ekonomisk politik och därmed hade en anledning att rösta på socialdemokratiska partier.

lismens globala utbredning och (ii) trenden mot mindre produktionsenheter.

En återgång skulle kräva mer än bara en ökad reglering av finanskapitalens rörlighet och intressen, det skulle kräva en koordinering av politik mellan ekonomiskt integrerade länder. Samtidigt blir det svårare att vinna över exportföretagen, som är så centrala i länder som Sverige, eftersom de har lite att tjäna på en expansion av inhemsk efterfrågan. Ett reformistiskt projekt idag måste upprättas på kontinental skala i fall det ska kunna uppnå samma effektivitet som under efterkrigstiden.²⁹ Men det sätt som arbetarrörelsen lyckades mobilisera arbetarklassen under större delen av 1900-talet har underminerats av att kapitalismens tendens att centralisera produktionen i allt större enheter reverserades omkring 1970-talet. Lönearbetare i den avancerade kapitalistiska världen idag befinner sig allt högre grad på allt mindre arbetsplatser.³⁰

Utöver detta ser vi tre strukturella hinder som särskilt problematiska:

- För det första förlitar sig reformistisk politik på att höga investeringnivåer ökar nettoproduktionen och sänker arbetslösheten.³¹ Men om produktionsteknologins utveckling inte är fördelaktig kommer det vara demografiskt omöj-

²⁹ Även Lindberg (2010) är inne på samma spår och konstaterar att "Arbetarrörelsens grundfrågor kan inte längre fullt ut lösas på nationell nivå".

³⁰ Se diskussion om effekten av centraliserade arbetsplatser i avsnittet om socialdemokratiens förhistoria.

³¹ Johansson & Taalbi (2010) visar hur starkt arbetslösheten beror på investeringtakten, som är produkten av profitkvoten och investeringsandelen (andel av profiler).

ligt att återupprätta så höga nivåer utan att sänka den genomsnittliga lönsamheten i den kapitalistiska sektorn och därmed reproducera samma kristendens som följde efter krigstidens expansion.

- För det andra existerar inga teknologier genom vilka välfärdstjänsterna kan rationaliseras på samma sätt som i industrin, vilket innebär att en växande andel av totalarbetet måste utföra dem. För att bedriva välfärds-politik kräver det således att en växande andel av ekonomin ska vara under den skattefinansierade offentliga sektorn, vilket sätter sådan politik i allt större konflikt med den kapitalistiska sektorn.
- För det tredje är en exponentiell ökning av nationalprodukten per kapita praktiskt omöjligt att förena med en balanserande minskning av växthusgaser och användande av begränsade naturtillgångar. Givet beroendet av den kapitalistiska sektorns inkomster kommer kravet på en hållbar utveckling att fortsätta krympa reformutrymmet.

Slutsatser

Redan 1958 ansåg Tage Erlander att i fall socialdemokratin lyckades ro pensionsreformen i hamn skulle den stora reformperioden vara över. Det skulle då krävas en förnyelse för att tackla en stukturömvandling av ekonomin som han ansåg nödvändig för välfärdssamhället. Men han ansåg sig inte vara kapabel att

åttstadkomma en sådan förnyelse som ”fånge i reformistiskt tänkande av en gammal era”.³² Vi menar att det samma kan sägas om reformistiska socialister som hoppas upprepa reformismens framgångar från en tidigare era.

För att framgångsrik reformistisk politik inte enkelt ska kunna rivas upp av ett regeringsskifte måste varje parlamentariskt framsteg användas för att stärka och utvidga arbetarrörelsens utomparlamentariska kapacitet – att organisera människor, formulera politiska program utifrån sina egna frågeställningar och kontrollera delar av ekonomin. Vi har indikerat att beroendet av den kapitalistiska sektorn är det fundamentala hindret för reformismens framsteg detta århundrade. Vad Keynes kallade en ”genomgripande socialisering av investeringarna” kan alltså inte längre undvikas; den politiska ekonomins struktur måste i praktiken bli en central fråga. Detta är inte heller en frågeställning som kan stå tillbaka för mer dagsaktuella frågor, att hanteras när reformutrymmet uttömts eller socialdemokratien åter etablerat sig som ett långsiktigt regeringsparti.

Socialdemokratins kris är ett långsiktigt resultat av dess vidhållande av målet om att vinna parlamentariska val utan att ha en utarbetad strategi för att komma runt hindren på den parlamentariska vägen till samhällsförändring. Istället har svaret varit att slå in på den så kallade ”tredje vägen” – mot avgrunden. Dess konsekventa vandring nedåt är inte resultatet av ett ledarskap som förrått sina medlemmar, inte heller av enskilda misstag eller tillfälligheternas spel. Det är ofrånkomliga konsekvenser av

³²Erlanders dagboksanteckning den 6:e februari 1958 citerad av Therborn (1986, s. 19).

grundläggande motsättningar i den reformistiska vägen till socialism – en problematik som varje radikal samhälls-omvandling måste bemöta och övervinna. Varje kamrat i socialdemokratien som skjuter dessa frågor på framtiden ger ytterligare skäl att tro att denna framtid aldrig kommer; aldrig så många mandatperioder fram i tiden.

Å andra sidan, om socialdemokratins primära mål inte längre är att vara samhällsomvandlande utan "statsbärande parti" återstår bara dess roll som statsadministratör och den förblir i ett strukturellt behov av att reproducera kapitalistiska produktionsrelationer. Den blir kort sagt en bevarare av klassamhället.

Referenser

- Anderson, P. (1976). The Antinomies of Antonio Gramsci. *New Left Review*, 1/100.
- Andersson, D. (2011). Välfärd bygger på tillit. *Tiden*.
URL <http://www.tiden.eu/default.aspx?page=3&nyhet=384>
- Block, F. (1980). Beyond Relative Autonomy: State Managers as Historical Subjects. *Socialist Register*, 17.
- Greider, G. (1998). *Arbetarklassens återkomst*. Albert Bonniers förlag.
- Johansson, T., & Taalbi, J. (2010). Full sysselsättning och ekonomisk politik. *Nya värderingar, nytt samhälle?*. Arbetarrörelsens forskarnätverk.
- Josefsson, D. (2005). Korståget mot välfärden eller Den svenska elitens våldsamma revolt. *Ordfront*, nr 10.
- Joseph, A. (1994). Pathways to Capitalist Democracy: What Prevents Social Democracy? *The British Journal of Sociology*, 45(2).
- Kalecki, M. (1943). Political Aspects of Full Employment. *Political Quarterly*, 14(4).
- Korpi, W. (1981). *Den demokratiska klasskampen*. Tidens förlag.
- Lindberg, I. (2010). Nästa vänster – efter den nationella klasskompromissens tid. *Ny tid, rapport 4*. Arena Idé.

- Marquetti, A. (2004). Extended Penn World Tables.
- Meidner, R. (1993). Why Did the Swedish Model Fail? *Socialist Register*, 29.
- Mulhern, F. (1984). Towards 2000, or News From You-Know-Where. *New Left Review*, 1/184.
- Nilsson, A., & Nyström, Ö. (2008). *Reformismens möjligheter – Åter till den bättre framtiden*. Premiss förlag.
- Pontusson, J. (1995). Explaining the Decline of European Social Democracy: The Role of Structural Economic Change. *World Politics*, 47(4).
- Przeworski, A. (1980). Social Democracy as a Historical Phenomenon. *New Left Review*, 1/122.
- Therborn, G. (1985). *Nationernas ofärd – Arbetslösheten i den internationella krisen*. Arkiv förlag.
- Therborn, G. (1986). The Working Class and the Welfare State. A historical-analytical overview and a little Swedish monograph. *Det nordiska i den nordiska arbetarrörelsen*. Finnish Society for Labour History and Cultural Traditions.
- Therborn, G. (1995). *European Modernity and Beyond*. Sage.
- Therborn, G., Kjellberg, A., Marklund, S., & Öhlund, U. (1979). Sverige före och efter socialdemokratin – en första översikt. *Arkiv*, 15-16.

Zachariah, D. (2009). Determinants of the Average Profit Rate and the Trajectory of Capitalist Economies. *Bulletin of Political Economy*, 3(1).

Zachariah, D. (2010). Socialdemokratin – statsbärare eller samhällsomvandlare? *Arbetarrörelsens forskarnätverk*.

URL <http://forskarnatverket.se/>

REFORMISMENS OMÖJLIGHETER - CMS STOCKHOLM

CMS Stockholm tecknar i följande korta sammanställning grunddragen i en marxistisk kritik av den socialistiska reformismens inneboende begränsningar

Ofta ställs den saktmodiga reformismen i motsättning till mer radikala krav, som möjliga i motsättningen till det önskvärda.

Många socialdemokrater önskar en radikal omvandling av samhället, men eftersom de ser den omvandlingen som omöjlig i nuläget vänder de sig istället till det möjliga - reformerna.

Vi vill härmed föreslå att det är just reformismens löften som idag ter sig omöjliga att infria på reformismens grund, något som därmed ställer oss inför den radikala samhällsomvandlingen som det möjligas konst.

En saktmodig reformism vore kanske önskvärd, men då den idag är omöjlig måste vi istället förespråka en mer radikal hållning.

Socialdemokratins kris är inte resultatet av ett ledarskap som förrått sina medlemmar, inte heller av enskilda misstag eller tillfälligheternas spel. Det är ofrånkomliga konsekvenser av grundläggande motsättningar i den reformistiska vägen till socialism – en problematik som varje radikal samhällsomvandling måste bemöta och övervinna.